

FLORIN BICAN

HOGYAN ÉS MIÉRT FORDÍTOTTAM ROMÁNRA T. S. ELIOT *MACSKÁK* CÍMŰ MŰVÉT

T. S. Eliot természetesen egy angol vasútállomásra gondolva írta a versét. És itt, bár nyilvánvaló, kénytelen vagyok mégis kijelenteni, hogy a romániai pályaudvarok nem olyanok, mint az angliaiak.

TS. Eliot *Old Possum's Book of Practical Cats* című művének lefordítása számomra körülbelül harminc évet vett igénybe. Az első huszonkilenc év során a fordításaim makacsul megtagadták tőlem az eredeti fürge tempójának reprodukálását, bár a mimetizmusig hűek voltak, és ráadásul rímelték is. De egyáltalán nem tűntek hűségeseznek annak a nyelvnek a szelleméhez, amelyre fordították őket. Vajon miért? – tettem fel magamnak a kérdést újra meg újra. Nem egzotikus vagy képzelt állatokról szóló szövegeket fordítottam, hanem macskákról szólókat – és belőlük hál' istennek nálunk sincs hiány. Újra elővettem a fordítást, dolgozgattam a finomhangoláson – hátha végül mégis megszólal T. S. Eliot románul is. De a fordításnak esze ágában sem volt elrugaszkodni a talajról – Baudelaire kudarcos életű albatroszának kecsességével bukdácsolt gödörből gödörbe.

Kész voltam elfogadni, hogy Eliot macskái nem összeegyeztethetőek a román nyelvvel, sőt talán Romániával sem. Végül is nem a román volt az egyetlen nyelv, amelyre nem fordították le a könyvet az inkompatibilitás ürügyére hivatkozva. Reflexszerűen mégis újra és újra visszastem abba az állapotba, amelyet a *Macskák* fordításához társítottam, valahányszor a fordítói kudarcom emléke kísértett.

Az írás eredetileg az alábbi kötet előszavaként jelent meg: T. S. Eliot: *Pisicoteca practică a lui Moș Pârșu*. Răsădită în sol autohton de către Florin Bican. Humanitas, Buc., 2015.

Egyszer aztán úgy történt, hogy a sikertelen fordításom szelleme, igencsak találó módon, éppen egy opera-előadás alatt látogatott meg, bizonyára a színpadi teljesítmény siralmas színvonala miatt. Így hát újrakezdtem a *Macskák*kal való játékot, kissé szórakozottan. Akkoriban úgy gondoltam, hogy ha sikerül egy félig-meddig tisztességes fordítást készítenem a versről, amelyben Eliot vasúti macskája, Skimblehanks szerepel, akkor talán „fel tudom törni” az egész kötet fordítási kódját, és így majd sikerülni fog az egészet visszaadnom meggyőző módon. T. S. Eliotot korábban az önfeladtság hallgattam, amint ezt a versét olvasva, a többivel együtt, egy sok megpróbáltatást megért bakelitlemezen, és addigra nagyjából kívülről tudtam. Így hát, miközben a színpadon a szoprán azzal küszködött, hogy a lábára ne ejtse a magasabb hangokat, én sokadszorra is szembeszálltam Skimblehanksszel a nyitóstrófán rágódva, amelyik sehogy sem akarta megadni magát: „*There’s a whisper down the line at 11.39...*”

És hirtelen megértettem, miért van az, hogy bármennyire hüén fordítottam, a szóban forgó sor soha nem érezte volna magát otthon a román nyelvben: T. S. Eliot természetesen egy angol vasútállomásra gondolva írta a versét. És itt, bár nyilvánvaló, kénytelen vagyok mégis kijelenteni, hogy a romániai pályaudvarok nem olyanok, mint az angliaiak. Az olyan fogalmak pedig, mint a „suttogás”, a nyilvános kommunikáció módozataként, vagy a „11.39/11.42”, mint a vonatok pontos menetrendjének kifejeződései, ebben a térben olyanok, mintha egy másik bolygóról pottyantak volna ide. Nem csoda hát, hogy a fordításom tehetetlenül küszködött egy idegen valóság kényszerzubbonyában. Bármelyik fordítás így járt volna a helyében.

Ekkor gyökeresen változtattam a megközelítésem, és úgy döntöttem, hogy hű fordítás helyett inkább átültetem a *Macskák*at román nyelvre. A színpadon az opera továbbra sem indult be, de ez akkor már nem érdekelt – feltűrt szellemi ingujjal, serényen vágtam bele a transzplantáció műveletébe... És addig-addig ültetgettem, amíg a függöny lehullásakor azt vettem észre, hogy már lefordítottam a *Skimblehanks* felét. Miután az Eliot-féle éjszakai vonat luxushálókocsijait az ingázó vonatok másodosztályú vagonjaira cseréltem, a pontos időt véletlenszerű menetrendre, a stílusos kalauzt pedig a maga autochton megfelelőjére, a vonatot pedig egy hazai célállomás irányába térítettem el, mintegy transzba esve figyeltem, ahogy az Eliot vasúti macskájáról szóló vers horgonyt vet a román nyelvben. E fordított alkímia során a „suttogás” „üvöltéssé” és „csörömpöléssé” alakult, a „11.39”-ből pedig „éjjel egy körül” lett... Természetesen álmomban sem gondolnám, hogy ugyanezt a technikát alkalmazzam, ha a *Waste Land*et vagy a *Four Quartet*set kellene lefordítanom. Mégis, megpróbálva „minden más dolgot változatlanul hagyni”, folytattam az átültetés folyamatát, amely mintha magától zajlott volna ezek után: a román nevek és valóságelemek a legnagyobb természetességgel, menet közben kapcsolódtak össze azokkal az eredeti helyzettekkel és üzenetekkel, amelyeket fordítani próbáltam. Olyan volt, mintha Eliot verseinek macskamagvait egy teljesen más talajban kezdtem volna csíráztatni, mint ahol eredetileg termőre fordultak, de mégis a szemem láttára csíráztak és nőttek volna ki, talán más formát öltve olykor, de továbbra is hű összhangban genetikai kódjukkal.

Nemegyszer magam is meglepődtem azon, hogy az általam fordított versek jelenetei és elemei milyen formát választottak a maguk számára románul, valamiféle spontán koherencia mentén, Eliot modelljét más regiszterben reprodukálva. Világos volt számomra például, hogy semmiképpen sem tudnék meggyőző-

en megjeleníteni egy temzei alvilági környezetből Bukarestbe tévedt macskát. Bár a hazai dalnok biztosít bennünket: „Dunám hogyha nem lett volna, / Dunámmá az Olt lett volna”, mégis eléggé lehetetlen vállalkozás a Dâmbovițát Temzévé alakítani. Az egyéb valóságelemek megtartása az eredetiből pedig szintúgy értelmetlen lett volna: nem feltételeztem ugyanis, hogy bárki is a topográfiai részletek miatt olvassa T. S. Eliot kötetét – egy útikönyv sokkal megfelelőbb erre a célra. Így hát a Temze rablómacskáját egyenesen a bukaresti metróba költöztettem át, amely, mint kiderült, teljesen passzolt hozzá – kényelmesen biztosítva számomra még a kandúr végzetéhez szükséges vizet is az utolsó jelenetben, az eredetinek megfelelően.

Ugyanezt az elvet követve igyekeztem az eredeti szöveg bőséges allúziókészletét olyan utalásokká alakítani, amelyek a helyi olvasók (lehetőleg minél nagyobb) tömegei számára is ismerősek. Ahhoz, hogy az így létrejött szöveget hozzáigazítsam az elvégzett változtatásokhoz, persze a regisztert is át kellett igazítanom, így az eredeti macskák román megfelelői olyan helyi aurát kaptak, amely segít nekik abban, hogy természetesen illeszkedjenek a kontextusba.

Valójában azt a ragyogó tanácsot követtem – igaz, huszonkilenc évnyi sikertelen próbálkozás után –, amelyet Schleiermacher ad nekünk *A fordítás különféle módszereiről* szóló értekezésében: a fordító „vagy az író hagyja lehetőség szerint a maga eredeti helyén, és az olvasót mozdítja el feléje; vagy fordítva, az olvasót hagyja a helyén, és az író vezet feléje”.

Miután huszonkilenc évig nem sikerült a román olvasót a *Macskák* szerzőjéhez vezetnem, úgy döntöttem, hogy békén hagyom szegény olvasót, és megpróbálok inkább T. S. Eliotot arra ösztönözni, hogy macskacirkuszával turnéra induljon.

Balázs Imre József fordítása

